

NEDŽAD LEKO
IN MEMORIAM
PROF. DR. MIDHAT RIĐANOVIĆ (1935–2023)

Midhat Riđanović je rođen 20. avgusta 1935. godine u Novom Pazaru, ali se njegova porodica ubrzo preselila u Sarajevo, gdje je završio osnovnu školu i realnu gimnaziju. Godine 1953. upisao se na Filozofski fakultet u Sarajevu, gdje je studirao engleski jezik i književnost i francuski jezik i književnost. Diplomirao je u junu 1958. godine. Akademsku 1959/60. godinu proveo je kao stipendista Britanskog fonda za jugoslovenske stipendiste na University Collegeu u Londonu, gdje je pohađao postdiplomske kurseve iz engleske, francuske i opšte fonetike, kao i iz opšte lingvistike.

Po povratku iz Engleske jedno vrijeme je radio kao predavač za engleski jezik u Višoj pedagoškoj školi u Sarajevu, a zatim se 1963. godine zaposlio u Institutu za strane jezike u Beogradu, gdje je tamošnjim nastavnicima engleskog jezika držao predavanja iz engleske fonetike i intonacije i učestvovao u izradi udžbenika Instituta. U novembru 1964. godine izabran je za asistenta za engleski jezik na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. U početku je držao predavanja i vježbe iz fonetike i intonacije engleskog jezika.

Godine 1966. odlazi u SAD kao dobitnik Fulbrajtove stipendije za postdiplomske studije. Nakon jednogodišnjeg studija na Univerzitetu Mičigen (Michigan) stekao je stepen magistra lingvistike. Zahvaljujući postignutom uspjehu u prvoj godini studija dobio je nagradnu stipendiju tog univerziteta, što mu je omogućilo da okonča doktorske studije. U junu 1969. godine, nakon trogodišnjeg postdiplomskog studija, odbranio je doktorsku disertaciju pod naslovom *A Synchronic Study of Verbal Aspect in English and Serbo-Croatian (Sinhronijska studija glagolskog vida u engleskom i srpskohrvatskom jeziku)* i tako stekao stepen doktora lingvističkih nauka.

Po povratku iz SAD-a izabran je za docenta na Filozofskom fakultetu u Sarajevu 1970. godine, gdje je nastavio predavati englesku fonetiku i intonaciju, a pokrenuo je i kurs iz opšte i anglističke lingvistike. Uz to je i duži niz godina predavao englesku gramatiku. Akademske 1971/72. godine povjerena mu je nastava opšte lingvistike na postdiplomskom studiju.

Akademske 1973/74. godine radio je kao profesor engleskog jezika na Univerzitetu u Bengaziju. Po povratku iz Libije izabran je za vanrednog profesora 1975. godine, a za redovnog profesora biran je 1984. godine. Akademske 1985/86. bio je gostujući Fulbrajtove predavač srpskohrvatskog jezika i kontrastivne lingvistike na Državnom univerzitetu Ohajo (Ohio) u Sjedinjenim Američkim Državama.

Uz nastavu i naučni rad, bio je posebno aktivan u raznim poslovima vezanim za književnojezičku politiku u Bosni i Hercegovini. Bio je član radne grupe za izradu Kodeksa o upotrebi standardnog jezika u sredstvima javnog informisanja. Osim toga, rukovodio je sarajevskim ogrankom Jugoslavensko-američkog projekta za kontrastivnu analizu srpskohrvatskog i engleskog jezika. Bio je spoljni naučni saradnik Instituta za jezik u Sarajevu, rukovodilac Sarajevskog lingvističkog kružoka tokom dva dvogodišnja perioda, predsjednik Društva za strane jezike i književnosti BiH (1973–1974), delegat BiH u Skupštini Saveza društava za primijenjenu lingvistiku Jugoslavije. Bio je i predsjednik ovog saveza, zatim član međunarodnog komiteta Internacionalnog udruženja za primijenjenu lingvistiku (AILA) i član Evropskog lingvističkog društva. Više godina bio je član redakcija nekoliko stručnih časopisa: *Filološkog pregleda*, *Radova Filozofskog fakulteta u Sarajevu*, *Književnog jezika* i *Godišnjaka Saveza društava za primijenjenu lingvistiku Jugoslavije* (bio je i glavni urednik ovog godišnjaka).

Njegovi naučni i stručni radovi mogu se svrstati u nekoliko oblasti: 1) opšta lingvistika, 2) kontrastivna lingvistika s dvije podoblasti: a) teorija kontrastivne analize i b) kontrastivna analiza odabranih struktura engleskog i bosanskog/hrvatskog/srpskog jezika, 3) engleska gramatika, 4) gramatika bosanskog/hrvatskog/srpskog jezika, 5) primijenjena lingvistika, posebno u oblasti metodike nastave stranih jezika, 6) leksikografija i 7) prevođenje.

Njegov najopsežniji rad u oblasti opšte lingvistike je knjiga *Jezik i njegova struktura – savremeno lingvističko osvjetljenje*. Knjiga je nagrađena godišnjom nagradom sarajevske izdavačke kuće “Svjetlost” za najbolje naučno-publicističko ostvarenje u 1985. godini i doživjela je tri izdanja. Treće izdanje je objavljeno 1998. godine. U knjizi se na pristupačan način govori o modernim dostignućima u nauci o jeziku. U nju je autor inkorporirao rezultate vlastitih istraživanja i analitičkih razmišljanja, naročito u poglavljima o fonologiji i sintaksi. Tu su savremeni lingvistički principi i kategorije ilustrovani brojnim primjerima iz bosanskog/hrvatskog/srpskog jezika, što predstavlja solidan uvid u strukturu tog jezika sa stanovišta moderne lingvistike.

Kada je ovo djelo objavljeno, ugledni zagrebački anglista profesor Rudolf Filipović je napisao: “Ono što treba posebno istaknuti i naročito pohvaliti u ovoj knjizi jest to, da je ona istovremeno udžbenik i visoko kvalitetan naučni rad u kome autor daje solidno argumentiran prikaz prednosti suvremene lingvistike nad tradicionalnom, i prikaz svojih analiza i viđenja nekih ključnih pitanja znanosti o jeziku. Ovo djelo ima još jednu vrijednu osobinu: to je ‘knjiga za čitanje’ jer njen je stil tako lagan, tako dopadljiv, da je pristupačan i razumljiv čitaocu i onda kad se raspravljaju i najteža teoretska pitanja.”

I ostali njegovi radovi iz oblasti opšte lingvistike su motivisani željom da se našem lingvističkom, a i širem čitateljstvu približe brojna nova saznanja iz savremene nauke o jeziku. I u njima je u centru pažnje sam jezik, njegova struktura, njegovo funkcionisanje u svrhu komunikacije među ljudima. U tri eseja pod zajedničkim naslovom *Čovjek i njegov jezik* Riđanović (1981b) govori o značaju jezika za čovjeka kao biološku vrstu, o prirodi i sadržaju našeg intuitivnog jezičkog znanja, kao i o glavnim preokupacijama savremenih lingvista s obzirom na pojedine segmente tog znanja.

Objavio je i nekoliko teorijskih radova iz oblasti kontrastivne lingvistike. U jednom od tih radova Riđanović (1978b) prikazuje stanje u ovoj lingvističkoj disciplini i izlaže niz postavki o aplikativnosti kontrastivne analize, osobito u deskriptivnoj lingvistici kontrastiranih jezika, o metodskom prosedeu kontrastivne analize, o smjeru analize u odnosu na jedan ili oba kontrastirana jezika, te o izboru gramatičkog modela u kontrastivnoj analizi.

Iz oblasti kontrastivne lingvistike su i dva rada koji se bave analizom posebnih struktura engleskog i bosanskog/hrvatskog/srpskog jezika. Prvi je knjiga *A Synchronic Study of Verbal Aspect in English and Serbo-Croatian*, objavljena u SAD-u 1976. godine. Ova je knjiga naišla na veoma dobar prijem u lingvističkim krugovima u svijetu, što potvrđuju i njene vrlo pozitivne recenzije u američkim, britanskim i ruskim lingvističkim časopisima. Institut za lingvistiku Univerziteta u Lenjingradu je svojevremeno usvojio Riđanovićevu novu klasifikaciju glagolskog vida kao univerzalne gramatičke kategorije, objelodanjenu u ovoj knjizi, za svoj opsežan projekt kontrastivne analize glagolskog vida u ruskom, engleskom i tadžičkom jeziku.

Od radova koji se bave engleskom gramatikom treba istaći rad pod naslovom “The Categories of Slavic Verbal Aspect in English Grammar”, gdje nastavlja istraživanja glagolskog vida ranije obavljena u okviru rada na doktorskoj disertaciji. Tema ovog rada je primjenljivost slavenskog glagolskog vida na gramatički opis engleskog jezika. Iako su neki gramatičari (među njima i Jespersen) još ranije upotrebljavali kategorije aspekta podobne slavenskim u opisu engleskog jezika, tek je Riđanović uspio da pokaže da su, na nivou dubinske strukture, vidske kategorije tipične za slavenske jezike upotrebljive i u engleskoj gramatici. On je uspostavio novu, obogaćenu klasifikaciju glagolskog vida s nizom kategorija i potkategorija.

Nekoliko njegovih radova je posvećeno sintaksi bosanskog/hrvatskog/srpskog jezika. Tako na primjer u jednom radu Riđanović (1979c) ukazuje na interesantnu upotrebu pluskvamperfekta i perfekta nekih nesvršenih glagola u savremenom jeziku kojom se izražavaju radnje čiji su efekti u međuvremenu poništeni.

Napisao je više radova iz oblasti primijenjene lingvistike koji se mogu podijeliti na radove u kojima su teoretska lingvistička saznanja primijenjena na pitanja standardnog jezika, te na radove koji se bave metodikom nastave stranog jezika s lingvističkog aspekta.

U jednom od radova posvećenih standardnom bosanskom/hrvatskom/srpskom jeziku Riđanović (1979b) iznosi prijedloge o novim načinima fonološke i morfološke adaptacije, kao i transkripcije apelativa i vlastitih imenica

koje iz engleskog ulaze u bosanski jezik. Njegovi prijedlozi su zasnovani na rezultatima savremenih istraživanja u oblasti jezika u kontaktu. U jednom kasnijem radu Riđanović (1981e) iznosi kritički osvrt na jezik ekonomske propagande kod nas, i daje kraću analizu specifičnih lingvističkih obilježja reklamnog registra, kao i svoj pogled na moguće načine unapređenja jezičke strane ekonomsko-propagandnih poruka u našim uslovima.

U nekoliko svojih radova bavi se primjenom lingvistike u metodici nastave i tehnici učenja stranih jezika. U radu originalnog naslova "How to learn a language, say English, in a couple of months" Riđanović (1983c) prezentira jednu metodu učenja stranog jezika koja se u najvećoj mjeri bazira na kontrastivnoj analizi maternjeg i stranog jezika. Za razliku od većine ostalih pobornika kontrastivne analize kao osnovnog izvora pedagoških materijala za nastavu stranog jezika, ali ne i kao pomagala za nastavu u samoj učionici, Riđanović vjeruje da se kontrastivna analiza, u jednom pojednostavljenom vidu, može primjenjivati i u razredu. On se čak zalaže za to da se sami učenici ili studenti pouče kontrastivnoj analizi, tj. da nauče sami zapažati razlike u strukturi maternjeg i stranog jezika koje bi im mogle stajati na putu usvajanja stranog jezika. Slijedeći argument Chomskog i njegovih istomišljenika da su svi ljudski jezici međusobno mnogo sličniji nego što se to tradicionalno vjerovalo, Riđanović poziva na veće korištenje sličnosti između maternjeg i stranog jezika pri učenju ovog drugog i ukazuje na velike uštede u vremenu i naporu koje se mogu na taj način ostvariti. On očekuje da bi se najbolji rezultati u učenju stranog jezika (posebno kod odraslih osoba) postigli kad bi se učenicima omogućilo da, usporedbama s maternjim jezikom, sami otkrivaju strukturu stranog jezika koji uče. On u tu svrhu predlaže i nekoliko konkretnih aktivnosti koje bi doprinijele bržem učenju stranog jezika, kako govornog tako i pisanog.

U još jednom radu iz primijenjene lingvistike u oblasti metodike nastave stranih jezika Riđanović (1983b) piše o kolokacijskim specifičnostima stranog jezika i načinima njihovog usvajanja, dok je jedan kasniji rad Riđanović (1984a) posvetio sinhronijskim varijacijama u jeziku i potrebi za fleksibilnijim pristupom raznim dijalektima i varijetetima stranog jezika pri njegovom učenju.

Riđanovićeve raznolike sfere interesovanja obuhvataju i oblast leksi-kografije, pa je tako, između ostalog, sudjelovao i u izradi *Hrvatsko-srp-sko-engleskog rječnika* koji je izdala zagrebačka izdavačka kuća “Mladost” u okviru serije “Langenscheidt”.

Najzad, prevođenje je još jedna oblast u kojoj je dao značajan doprinos. U svojim prevodima Riđanović pokazuje da suvereno vlada književnim engleskim jezikom. To je osobito došlo do izražaja pri prevođenju enciklopedijskog separata o Bosni i Hercegovini na engleski jezik. Vrijedi spomenuti i izvrstan prevod značajnog djela *The Sociology of Language*, u saradnji sa Srđanom Jankovićem, kao i dva izvanredna prevoda književnih tekstova na engleski jezik: drame V. Stojanovića *Nije čovjek ko ne umre* i Andrićeve pjesme u prozi *Mostovi*.

Ratne godine provedene izvan Sarajeva nisu ga udaljile od njegove struke. On je svoje izvanredno poznavanje engleskog jezika upotrijebio u prevodilačkoj djelatnosti u različitim poslovima uključujući simultano prevođenje, te prevode dokumenata i knjiga. U ratnom periodu publikovano je nekoliko njegovih prevoda sa bosanskog na engleski jezik: knjiga *Islamska arhitektura u Bosni i Hercegovini* autora Amira Pašića, koja je objavljena u Istanbulu, gdje je Riđanović u to vrijeme boravio, zatim članak o razaranju sarajevske Vijećnice autora Ivana Lovrenovića, objavljen u New York Timesu maja 1994. godine, knjiga *Sarajevski portreti* Zlatka Dizdarevića u izdanju kuće “Forum International” 1995. godine, te zajedno sa Colleen London knjigu Rezaka Hukanovića *Deseta vrata pakla*. Za vrijeme ratnih godina, boraveći prvo u Istanbulu, pored prevođenja, predavao je i engleski jezik na jednom tamošnjem univerzitetu.

Nakon Istanbula boravi u Sjedinjenim Američkim Državama, gdje postaje zvanični prevodilac za State Department. Nedugo po osnivanju Međunarodnog suda u Hagu za ratne zločine na prostoru bivše Jugoslavije, angažovan je i kao prevodilac na ovom sudu. Pred kraj svog prevodilačkog angažmana u Hagu, State Department ga poziva da u svojstvu njihovog prevodioca prevodi pregovore u Dejtonu.

Po povratku u Sarajevo u oktobru 1996. godine odmah se uključio u nastavu na Odsjeku za anglistiku, a istovremeno je nastavio rad na projektima započetim još prije rata, što je rezultiralo objavljivanjem nekoliko knjiga. Najprije se pojavilo treće izdanje njegovog kapitalnog djela *Jezik i njegova struktura*. Zatim je 2001. godine objavio *Praktičnu englesku gramatiku*, koja je opet pisana u njegovom prepoznatljivom stilu, sa akcentom na komunikativno-kontrastivnom aspektu učenja stranog jezika. Uslijedila je knjiga *Totalni promašaj* koja je doživjela dva izdanja. Ta knjiga već u svom naslovu izražava stav Riđanovića prema *Gramatici bosanskog jezika* autora Dž. Jahića, S. Halilovića i I. Palića i svojom bespoštednom kritikom tog djela izazvala je brojne oštre polemike u akademskim krugovima, ali i izvan njih.

Profesor Riđanović je nakon plodne četrdesetogodišnje akademske karijere, sa navršenih sedamdeset godina života, otišao u zasluženu mirovinu 2005. godine, a za profesora emeritusa izabran je 2006. godine. I kao profesor emeritus nastavio je svoj naučni rad, pa je tako 2012. godine objavio kapitalno djelo na 700 stranica pod naslovom *Bosnian for Foreigners with a Comprehensive Grammar*. Gramatički dio tog udžbenika na 350 stranica je ocijenjen od vodećeg svjetskog slaviste (profesor Wayles Browne, Cornell University) kao dosad najbolji opis bosanskog/hrvatskog/srpskog jezika, zahvaljujući ponajviše mnoštvu potpuno novih pravila i dosad najkompletnijem opisu akcenatskog sistema tog jezika.

Riđanović je često pozivan da drži predavanja na domaćim i stranim univerzitetima. Među njima je posebno vrijedno spomena njegovo predavanje o glagolskom vidu koje je održao na Univerzitetu u Oxfordu.

U svom naučnom radu je postigao vrhunske rezultate koji su ga svrstali u vodeće angliste i lingviste u Bosni i Hercegovini i na prostorima bivše Jugoslavije. Pritom je bio usmjeren ne samo opštenaučnim već i pedagoškim ciljevima, tako da je inspirisao mnoge svoje studente da nastave doktorske studije lingvistike. Oni su to znali cijeniti, pa su povodom odlaska u penziju, a na njegov sedamdeseti rođendan, bivši studenti profesora Riđanovića (Nadira Aljović, Sandra Stjepanović, Alma Sokolija, Saša Vukić, Željko

Bošković i Nedžad Leko), koji su u međuvremenu i sami postali profesionalni lingvisti, organizovali međunarodni naučni kolokvij koji je održan u Sarajevu 2005. godine, te objavili zbornik radova iz oblasti lingvistike u čast profesora Riđanovića. Zbornik pod naslovom *Lingvistički vidici*, pored radova njegovih bivših studenata, sadrži i radove nekoliko kolega profesora Riđanovića sa prostora bivše Jugoslavije (Olga Mišeska-Tomić i Ranko Bugarski) kao i iz inostranstva (Ronelle Alexander i Wayles Browne).

“I am especially grateful to Midhat Riđanović, my first linguistics teacher, whose contagious love for the field made it impossible for me not to become a linguist.” (“Posebno se zahvaljujem Midhatu Riđanoviću, mom prvom profesoru lingvistike, zbog čije zarazne ljubavi prema lingvistici nisam mogao a da ne postanem lingvista.”) Ove riječi Željka Boškovića iz predgovora njegove disertacije najbolje izražavaju koliki je uticaj profesor Riđanović izvršio na svoje bivše studente, i kako je uspješno trasirao put za njihovo bavljenje lingvistikom. Direktno ih je ohrabrivao i podsticao da svoj interes za lingvistiku razvijaju i na stranim univerzitetima, gdje su neki od njih i stekli svoje doktorate. U predgovoru zbornika *Lingvistički vidici* njegovi bivši studenti su napisali: “Zahvalni smo profesoru Riđanoviću što nam je prvi otvorio prozor u fascinantni svijet lingvistike i što nas je tako velikodušno zarazio svojim ‘virusom.’”

LITERATURA

Riđanović, Midhat

2013. *Riđanović o jeziku i još nekim stvarima iz Tamnog Vilajeta*. Sarajevo.
2012. *Bosnian for Foreigners with a Comprehensive grammar*. Sarajevo: Rabic.
2003. *Totalni promašaj, Prikaz Gramatike bosanskoga jezika Dž. Jahića, S. Halilovića i I. Palića*. 2. izdanje. Sarajevo: Šahinpašić.
2001. *Praktična engleska gramatika*. Sarajevo: Šahinpašić.
1998. *Jezik i njegova struktura, Savremeno lingvističko osvjetljenje*. 3. izdanje. Sarajevo: Šahinpašić. (Prvo izdanje 1985)
1991. “On the Struggle of Underlying Phonemes for a Voice in Surface Phonetic Structure”. In: V. Ivir and D. Kalogjera eds. *Languages in Contrast*

- and Contact. Essays in Contact Linguistics*. Berlin: Mouton de Gruyter, str. 365–379.
1989. “Serbo-Croatian NEG0 (ŠTO) v. OD in Comparative Sentences and NEG0 v. ALI in Coordinate Structures”. *Slavic and East European Journal*, 33 (4), str. 571–592.
1985. “Viša škola je niža od visoke škole”. *Književni jezik*, 14 (3), str. 145–147.
- 1984a. “Sinhronijske jezičke varijacije i nastava stranih jezika”. *Kontekst u lingvistici i nastavi jezika*. Beograd, str. 17–21.
- 1984b. “Jezički kontakti i jezička ekonomija”. *Jezičkite kontakti vo jugoslaven-skata zaednica*. Skoplje, str. 19–24.
- 1983a. “Dileme i perspektive kontrastivne lingvistike”. *Kontrastivna analiza i nastava stranih jezika*. Beograd, str. 13–17.
- 1983b. “Kolokacija u nastavi stranih jezika”. U: *Zbornik povodom 30 godina rada Instituta za strane jezike u Beogradu*. Beograd, str. 155–159.
- 1983c. “How to Learn a Language, Say English, in a Couple of Months”. *English Teaching Forum*, 21 (1), str. 8–13.
- 1982a. “Jedan terminološko-leksikografski problem viđen iz transformacionog ugla”. *Godišnjak Saveza društava za primijenjenu lingvistiku Jugoslavije*, 6, str. 131–133.
- 1982b. “The Categories of Slavic Verbal Aspect in English Grammar”. *Papers and Studies in Contrastive Linguistics*, 14, str. 83–89.
- 1981a. “Upotreba zavisnih veznika što i da osvijetljena pojmom presupozicije”. *Književni jezik*, 10 (4), str. 7–13.
- 1981b. “Čovjek i njegov jezik”. *Treći program Radio Sarajeva*, 32, str. 104–119.
- 1981c. “O jezičkoj relativnosti i mišljenju – sa marginalijama o jezičkom ‘bogatstvu’ i još ponečemu”. *Dijalog*, 1, str. 123–143.
- 1981d. “Jezik je sam sebi čuvar – princip homeostatičke ravnoteže u jeziku”. *Pregled*, 71 (6), str. 725–735.
- 1981e. “Jedan lingvistički pogled na jezik naše ekonomske propagande”. *Bilten Udruženja ekonomskih propagandista BiH*, 23–24, str. 35–42.
- 1981f. “Jezik kao dobar domaćin – redundancija u ljudskom jeziku”. *Književni jezik*, 10 (1), str. 35–42.

- 1980a. "Učenje kontrastiranjem". *Godišnjak Saveza društava za primijenjenu lingvistiku Jugoslavije*, 4–5, str. 297–300.
- 1980b. "Jezik kao štetišta – zakon jezičke ekonomičnosti". *Književni jezik*, 9 (1), str. 29–38.
- 1980c. "Neki važniji elementi jedne skice za teorijsku kontrastivnu analizu". U: *Prvi simpozijum "Kontrastivna jezička istraživanja" – zbornik radova*. Novi Sad, str. 15–23.
- 1979a. "O jednom zanemarenom vidu pismenosti". *Naš jezik u praksi*, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, str. 324–326.
- 1979b. "Adaptacija i transkripcija imena iz engleskog jezika". U: *Pravopisna problematika – u svjetlu kolebanja i stabilizacije ortografske norme na srpskohrvatskom jezičkom području*, knjiga VI, Sarajevo, str. 199–221.
- 1979c. "On the Use of the Perfect and Pluperfect for Expression of 'Futile' Actions in Serbo-Croatian". *The Zagreb English-Serbocroatian Contrastive project*, Reports 3, Zagreb, str. 52–74.
- 1978a. "The Meanings of the Serbo-Croatian Verbal Particle *se* and Corresponding Structures in English". *The Zagreb English-Serbocroatian Contrastive Project*, Studies 1, Zagreb, str. 51–69.
- 1978b. "Putevi kontrastivne lingvistike". *Godišnjak Saveza društava za primijenjenu lingvistiku Jugoslavije*, 2, str. 81–100.
1976. *A Synchronic Study of Verbal Aspect in English and Serbo-Croatian*. Cambridge, MA: Slavica Publishers.
1972. "O jezičkom normiranju (kod nas) u svjetlu moderne lingvistike". *Književni jezik*, 1 (2), str. 7–22.
1968. "Observations on Some Phonemic Mergers in Present-Day Serbo-Croatian". *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics*, 11, str. 53–63.
1965. "Skica za proučavanje odnosa jezika i kulture i njegove relevantnosti u prevodilačkom procesu". *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu*, 3, str. 149–171.
1962. "Odnos jezika i kulture kao problem u nastavi stranih jezika". *Strani jezici*, Beograd.